

## חלקם של רבי אברהם גרשון אשכנזי מקיטוב ובניו בארגון ושיקום הקהלה האשכנזית בירושלים

מאמר שישי בסדרה

### מיץ

כאמור ביריעה הקודמת, השד"ר ר' פייביש פעל במלוא מרצו לקבוע מרכזי תרומות אשכנזיות בערים מרכזיות, ואחת הקהילות היתה העיר הגדולה מיץ. **למרבה הפלא חוזר על עצמו אותו סיפור של אפליה כמו שהיה באמסטרדם**, אבל במקרה זה מופיעים בניו של רא"ג בראש הפעילות.

בקיץ שנת תקי"ז פנו האשכנזים מירושלים לקהילת מיץ במכתב תודה על עזרתה, ומבקשים ממנה להמשיך בעזרה. הם מתאוננים: "אנחנו מתי מעט... כי זה שבע שני הרעב אשר פסקו אנשי אמנה משלוח ידם מתנות לאביונים". לאחר תיאור קודר של העיר, הם פונים ומבקשים אותם להמשיך בעזרה זו, אולם איגרת זו לא הועילה, וקהילת מיץ לא התעוררה לעזור<sup>1</sup>, ושש שנים לאחר מכן, בשנת **תקכ"ג**, חזרו ראשי העדה האשכנזית וערכו מכתב נוגע ללב כדי להזכיר את חובתם ושכבר עברו שמונה שנים מתרומתם האחרונה: "כי זה שמונה שנים אשר קרא ה' לרעב על הארץ... כי בשנת תקט"ו אשר קבלנו איזה סך מעות מרום הוד פאר מעלתם והייתה הרווחה, מיום ההוא ועד הנה נשכחנו כמת מלב". במכתב זה הם כבר מדגישים ומבליטים את יחסם הרע של הספרדים אליהם: "והיה כי יגש איש אחד ממנו אל אחינו הספרדים והתחנן לפניהם שיעשו לו איזה סיפוק מהשיבות או חלוקת שלהם כדי להחיות את נפשו, יענו לו: רב לכם בני האשכנזים מלהיות לכם חלק ונחלה אתנו. פנו וסעו לכם אל אחיכם הגבירים אשר באשכנז".

במכתב זה נעדר שמו של רא"ג, כי בינתיים הלך לעולמו, אבל חתמו שני בניו, **ר' חיים אהרן ור' יקר**, ובמקומו נתמנה ר' אריה יהודה מייזליש, שבמכתב הקודם הוא החתום השלישי<sup>2</sup>. הפעם הועילה בקשתם, וקהילת מיץ שלחה תרומה, ולא עוד אלא הבטיחה לשלוח גם להבא, כפי שיבואר להלן בשליחות ר' חיים אהרן.

השנים הבאות היו קשות מכולן, בעקבות הלחץ החיצוני מצד השלטונות והשכנים הערבים. הימים היו ימי התרופפות השלטון התורכי בא"י. באזורים נרחבים בצפון הארץ שלט אז השיך ד'אהר אל-עמר, שהשליט בטחון בתחומיו והבין את ערכו הכלכלי והמדיני של יחס נוח ליהודים, ואילו בירושלים שלט הפחה התורכי עותמן-פחה מושל דמשק, שבימים ההם הוטל עליו מקושטא להילחם במורד אל-עמר. לשם כך נזקק הפחה לכסף רב, ולכן הטיל מסים כבדים על הערים ששלט בהן, וכמובן שהיהודים סבלו מכך ביותר.

<sup>1</sup> אם כי יכול להיות שהוועד בקושטא לא העביר את הכספים...

<sup>2</sup> "ירושלים" של לונץ, שם, עמ' 152-155, יערי, עמ' 530.



פרשת מטות מסעי תשע"ה

## שליחות רבי חיים אהרן אשכנזי

כאמור, שני בניו של רא"ג שחיו בירושלים היו פעילים ביותר להחייאת והחזקת היישוב. על ר' יקר לא נותרו תעודות רבות, ואילו אודות פעולותיו של ר' **חיים אהרן** הגיעו אלינו ידיעות מרובות יחסית<sup>3</sup>. בכל מקום בואו חידש את התעמולה הישנה, שאת כל כספי קופות א"י בקהילות אשכנזי ופולין יש למסור לצרכי האשכנזים בירושלים בלבד. הוא השתדל בפני רבני הקהילות שיסמכו את ידיהם על יוזמתו.

בראשית שנת תקכ"ו שלחו ראשי העדה המוכה בירושלים את ר' **חיים אהרן** בנו של רא"ג לארצות אשכנז למען הצלת הקהילה<sup>4</sup>. בניגוד לעמדת אביו, נשלח רח"א בכוח העדה, ולא רק שלא ביקש אישור מן "הוועד בקושטא", אלא הפך את הקערה על פיה וביצע תכנית שעמדה בניגוד למקובל עד אז בכל הקהילות, שמסרו את מעות לידיהם של כל השד"רים ללא הבדל השתייכותם העדתית. רח"א ושולחיו החליטו הפעם לנקוט את היוזמה בידיהם. בהסתמך על 'פסקי-דין' ותקדימים ניסו לפתור את "קיפוח" האשכנזים באמצעות הנהגת הפרדה עדתית של אזורי הגבייה לפי הקריטריון: הכסף של קהילות האשכנזיות לעניים אשכנזים באמצעות משולחים אשכנזים.

שילוחו של רח"א היה ייחודי ביותר. לא היתה זו עוד שליחות של קהלת קודש ירושלים, אלא מסע שכנוע מסיבי! הוא התחיל בפס"ד של קהילת פפד"מ ופיורדא, קהילות חשובות במיוחד בגרמניה, משום שאליהן היו שולחות קהילות האזור את מעות א"י, כדי לחסוך בהוצאות הכרוכות בשיגורם והוצאות השד"רים.

פס"ד של ב"ד פיורדא נתן גושפנקה ליוזמתו של רח"א שנשען על "פסק דינן של גאונים קדמונים", וקבע שמכאן ואילך יינתנו מעות א"י "רק למשולחי ק"ק אשכנז אשר בירושלים ולא לזולתם משולחי ק"ק ספרדים".

## מסלול שליחותו

לעת-עתה לא התגלו תעודות שד"ר שלו משנת תקכ"ו, אבל תעודת שילוחו משנת תקכ"ט כן נותרה וממנה אפשר להקיש אל סגנונה של תקכ"ו. בתעודתם לקהילת מיץ משנת תקכ"ט, בדבר שליחותו, רושמים ראשי העדה שכבר שנתיים שלא קיבלו את מתנת-ידם, ולחמישים הנפשות בני עדתם אין לחם לאכול: "עשרה קבין של עוני כאן... אין לך יום שאין קללתו מרובה... ולכן הוכרחנו לשלוח מאתנו שליח מיוחד, ה"ה החכם השלם והכולל כמוהו"ר **חיים אהרן**, בן לאותו צדיק הרב המובהק המקובל האלקי ח"ק כמוהו"ר **אברהם גרשון קוטבר זלה"ה**, לעורר לב אחינו שבגולה...". על תעודה זו לא חתמו עוד רבים שחתמו על התעודות הקודמות,

<sup>3</sup> מאידך, פלאי ביותר: סתום הוא גורלו של רח"א לפני יציאתו, דמותו עלומה ביותר! הוא לא מוזכר באף תעודה, שמו לא מופיע ברשימת מקבלי הכספים, לעומת אחיו ר' יקר המופיע בראש הרשימות. זהותו אינו מופיע ברשימת תלמידי הישיבות, לעומת אחיו; ואילו אחרי פטירת אביו, 'פתאום צץ' והיה פעיל ביותר עבור היישוב, עובדה זו אומרת דרשני!

<sup>4</sup> יערי קבע, לפי תעודת רח"א למיץ, שנשלח בתקכ"ח (שא"י, עמ' 530); ואינו, וזאת בזכות גילוי פנקס קהלת הייצפלד שפורסם לאחר עריכת חיבורו שא"י. בפנקס הייצפלד דף 272 ע"א מועתק פס"ד של בית דין של פיורדא ובראשם האב"ד רבי יוסף שטיינהרט, שקבלו את עמדת רח"א: "כאשר נתברר לנו מן פנקסאות אשר בידו וכתב מיוחד בחתימת הגאון מו"ה נסים חיים ירוחם מוילנא נר"ו אב"ד דק"ק אשכנזים שם מן פ' ויצא **שנת תקכ"ו**...".



פרשת מטות מסעי תשעה

בוודאי משום שמתו או שעזבו את העיר. ראשון החותמים הוא ר' חיים ירוחם ווילנא, מלבדו חתמו עוד ארבעה מראשי הקהל, כשרי יקר ביניהם<sup>5</sup>.

בפנקס קהלת אייזנשטאט רשום: היום כ"ז אדר תקכ"ט ניתן לחכם התו' המופלא מו"ה חיים אהרן אשכנזי מקרתא דירושלים סך... ממעות א"י, ומזה ניתן לא"י להמשולח צדה לדרך ולמשרת שלו...<sup>6</sup>. משם פנה לגרמניה המערבית לשם ניהול תעמולה לרעיון החדש. בפפד"מ ובמיץ השיג את מבוקשו, היינו את הסכמת פרנסי הקהילות לשינוי תקנות החלוקה שיישלו מעכשיו אך ורק לעדה בירושלים באמצעות משולחי העדה. לשמחתנו הרבה נשאר לפליטה פנקס קהילת 'הידינגספלד', שנקראה בפי היהודים גם הייצפלד או האצפלד, בו נותרו לנו ידיעות מפורטות על מסעו של רח"א, כאשר העתיקו לפנקס את המכתבים שבהם היה מצויד ותיאור הענקת הכספים; תעודות יקרות אלו מאפשרות לנו לעקוב אחרי פעולותיו<sup>7</sup>.

כנראה שמאוסטריה הגיע רח"א בחודש ניסן לעיר ואם בישראל פרנקפורט-דמיין, וקיבל מנה יפה, כפי שאנו למדים מאישור ראשי היישוב בירושלים מחודש אייר תקכ"ט על קבלת המעות:

הן יציב וקשוט דברי אמת וצדק, איך אנחנו ח"מ מנהיגי ומשגיחי ק"ק אשכנזים אשר פה עיר הקודש ירושלם תובב"א קבלנו מאת השר והטפסר הגביר המרומם רודף צדקה וחסד כמוהר"ר יצחק זעליגמאן ווידרשה<sup>8</sup> נר"ו סך שלשה אלפים ליוור<sup>9</sup> מעות צרפת שעולים לסך שלשה עשר מאות ושבעים וחמשה זהובים רייניש והם אשר שלחו לנו יחידי סגולה השרים והסגנים שרים ויועצי ארץ מק"ק פפ"ד יע"א, ובתוכם שמונה מאות וששי ושבעה זהובים רייניש משלוחינו שליחא דרחמנא ה"ה התורני הרבני המופלג כמהר"ר חיים אהרן קוטבר נר"ו, והמותר הם מיחידי סגולה ק"ק הנז' ותיכף לנטילה ברכה יוסף ה' להם אלף אלפי פעמים ככה וכן יעשו מידי שנה בשנה, והי' זה שכרם בטבעת המלך מלכו של עולם נכתב ונחתם בברכת השנים ותקופתם כי ירבה כבוד ביתם עד עת יקבץ נדחי ישראל על אדמתם. ולראי' האמת והצדק באנו על החתום, היום יום א' כ"א לח' אייר התקכ"ט ל' פעה"ק ירושלם תובב"א

יען כי כהו עיני צויתי לשום שמי: ניסים חיים ירוחם ווילנא

הק' משה בה"ר מו"ה יצחק מבית קאצנאלבויגין במו"ה הרב ר' יעקל שור

הק' יקר בהרב מוהר"ר אברהם גרשון קוטבר זלה"ה

ח"ר אביגדור נתבקש בישיבה של מעלה, וחל"ש<sup>10</sup>.

<sup>5</sup> ירושלים של לונץ, ב, עמ' 156-157 / שלוחי א"י, עמ' 531.

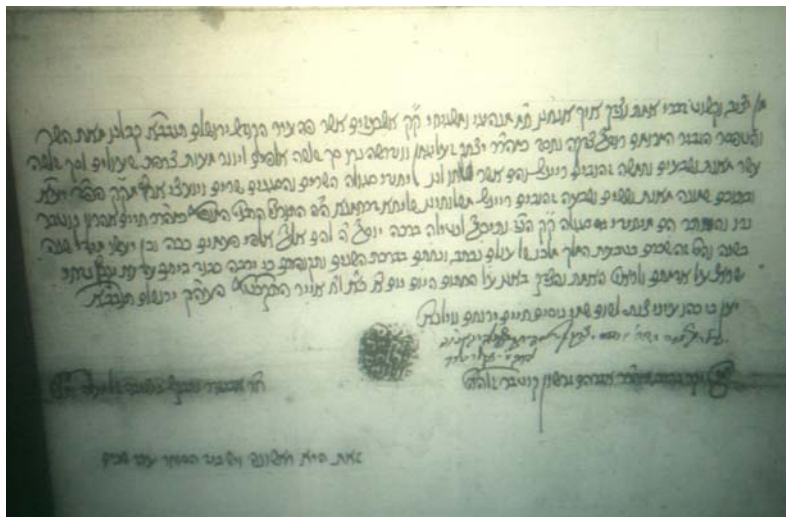
<sup>6</sup> שלוחי א"י, עמ' 531.

<sup>7</sup> ד' ברילינג, ירושלים, תשי"ג, עמ' רכ-רלא; הנ"ל, סורא, ד, עמ' 250-275.

<sup>8</sup> בנו הוא רבי נתנאל וידרשהיים, מרבנימיץ, מח"ס 'אמרי בינה', שעניינו חשבון מולדות ותקופות, נדפס בשנת תקפ"א במיץ, ועל דף השער כתב: "חברתי ועשיתי אני הצעיר בעדה מיושבי ק"ק מיץ המעטירה, רב וזקן מקונסיטואר מגליל מיץ, הקטן נתנאל בה"ר יצחק המכונה ווידרשהיים זצ"ל".

<sup>9</sup> ערך הליוור היה פראנק.

<sup>10</sup> אוסף ליהמן, מס' GNB (סרט 72966). תעודה זו פורסמה לראשונה ע"י הרב יעקב שלום גפנר בספרו 'אור כי טוב'



קבלת ראשי העדה האשכנזית מחודש אייר תקכ"ט עבור קהילת פפד"מ

לעת עתה אין לנו תיעוד מפורט ממסעו מחודש ניסן תקכ"ט ועד חודש אדר תק"ל, אם כי סביר להניח שלא נח ולא שקט, וכיתת רגליו מעיר לעיר כדי להשריש את יוזמתו.

אזכור אחד מצאנו מסיבובו בתקופה זו, והוא ביומן של אחד מתושבי העיר לאנדאו. רח"א הצליח גם בקהילת לאנדאו במדינת פפאלץ<sup>11</sup>, ידיעה חשובה זו התגלתה לי אחרי חיפוש רב, והיא נותרה לפליטה מתוך רישום מסעו שם, בתוך רשימת יומן של אחת מחשובי המשפחות שם. אלא שלצערי הכתב ביומן דהוי ואינו ברור ורוב המילים אינן ברורות-קריאה, ולכן קשה לעמוד על כוונת המשפט. למרות הקושי אפשר להסיק שרח"א פעל שם כבר בשנת תקכ"ט, והצליח על התחייבות לשמור על תנאו ויוזמתו לפחות לשש שנים הבאות, והגיע שוב בשנת תקל"א וקיבל את מתנת ידם:

לזכרון דאש בשנת תקל"א איין משולח מעה"ק מירושלים כאן לאנדויא געוועסין בשמו ר' חיים אהרן דוז הוט אא"ז שון גצלט ג' זהו' אונד אויך בשם אא"ז מידרף לחדש איין געשריבן על וי"ו שנים כל שנה ח"י [?] אונד ביא ג' זהו' [?] געוועסן מן פנקס תקכ"ט.

אונד אני זלמן [?]. גם איין גשריבן בפנקס הנ"ל על ז' שנים כל שנה ח"י [?] אונד תיכף על זה בצלט ח"י [?]<sup>12</sup>.

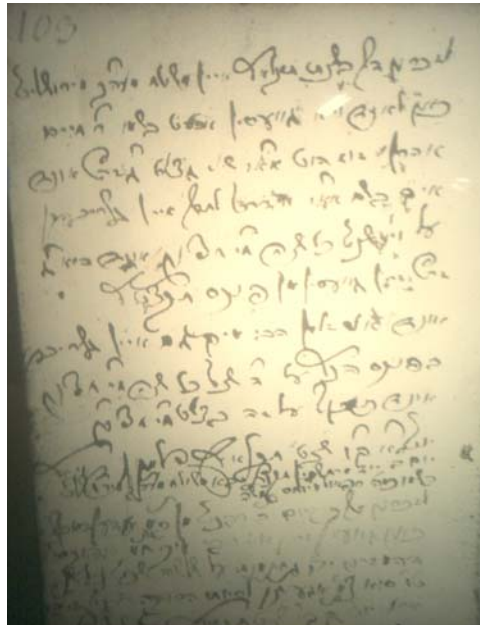
מהדורת תשנ"ט, עמ' כז, ועם ההשוואה לכת"י הבחנתי שלא העתיקה בצורה נכונה, לכן העתקתיה באופן מדויק.

<sup>11</sup> לע"ע אין לי פרטים על הרב שכיחן אז בלאנדאו. על תולדות הקהילה היהודית חוברו כמה חוברות:

Die Landauer Judengemeinde : ein Abriss ihrer Geschichte, Landau/pflaz, Stadtarchiv, 1969;

Bibliographie zur Geschichte der Juden in der Südpfalz / Bernhard Kukatzki. [Landauer Arbeitsberichte und Preprints ; Nr. 10; Juden in Landau : Beiträge zur Geschichte einer Minderheit / herausgegeben vom Stadtarchiv Landau, 2004;

<sup>12</sup> ספריית בהמ"ל ניו יורק, מס' 5235 (ס' 30032), דף 103 ע"א. קטע הבא הוא קבלה מו' בשבט תקל"א עבור ר' רפאל



מתוך פנקסו של פרנס קהלת לאנדאו

\*

### המשך מסעו בשנים תק"ל-תקל"א

בהכירו את קהילת פיורדא והשפעתה על הקהילות בגרמניה הדרומית, ניסה רח"א להשיג את הסכמת פרנסי הקהילה ורבניה לתכניותיו. ביום י"ז באדר תק"ל הוא קיבל מקופת א"י סכום אדיר – אלף ר"ט – בעבור העדה. הודות להפצרותיו התחייבה קהילת פיורדא לשלוח מעכשיו מדי שנה או שנתיים את כל הסכומים המצטברים בקופת א"י, בצירוף התרומות המועברות לקופה הזאת מהקהילות הסמוכות, במטרה לחלקן אך ורק לעדה בירושלים.

רח"א לא הסתפק בהסכמה זו. יותר חשוב היה בעיניו להשיג את הסכמת הרב מרא דאתרא, רבי יוסף שטיינהארט ובית דינו, מהם ביקש אישור להצעותיו. לשם חיזוק טענותיו הגיש פסקי-דין בדפוס ובכתב בדבר חלוקת הכספים, ומכתבים של פרנסי פפד"מ ומיץ שכבר הסכימו להצעותיו וכבר אישרו אותן. מעניין, שבכתבים אלה נכללה גם הצעת פשרה שלפיה: "חלק כחלק יאכלו מכל המעות אשר יתקבץ אליהם מכל המדינות, הן ממדינת הספרדים והן משאר המדינות". אבל רח"א עמד על שלו ש"אין הספרדים נותנים כלום, אפילו פרוטה אחת ממה שיכנס להם מכל המקומות – לקהל האשכנזים". הגאון רבי יוסף שטיינהארט בעל 'זכרון יוסף' ובית דינו שוכנעו מדבריו, והורו לפרנסים למסור לו את כל המעות-א"י. ביום י"ד אדר תק"ל קיבל רח"א סך עצום ממעות א"י, כפי שרשמו פרנסי העיר בפנקסו של רח"א:

גם פה קהלתנו יצ"ו עבר האי גברא וכו' וחבילות כתבים וגם פנקסאות וכו' שנשלח לקבץ כל הנדרים

---

מיוחס! ז"א שקטע שלנו הוא מלפני חודש שבט; [כנראה שהכוונה לר' רפאל מיוחס, נכדו של בעל פרי האדמה, ראה 'סיני' כרך מב, עמ' מא].



פרשת מטות מסעי תשעה

והנדבות לפני עניי ארץ הקדושה אשכנזיים ולהגיד יושר דברי אמת שקיבל מקהלתנו יצ"ו סך אלף ר"ט מאות א"י [...] ועוד קבלנו עלינו להבא לשלוח כל שנה או שנתיים הנדרים והנדבות ממעות א"י בלי עיכוב עלל לירושלים עה"ק, ומאתנו יראו וכן יעשו הקהילות והישובים הסמוכים לרחם על יושבי עה"ק ירושלים ולצרף חשבונם מן המעות א"י למוסרם ליד האי שלוחא דרחמנא, ולהבא לשלוח לכאן הנדרים והנדבות שלהם מדי שנה כדי לשלוח כל שנה או שנתיים דבר חשוב וכדי חלוקה לאחינו ב"י האשכנזים היושבים באה"ק ולחוס על הוצאות הכרוכות וטרחה ויגיעות...

[על החתומים:] פרנס החודש: דוד ב"ר יואל דיפשק<sup>13</sup> ונאמן הקהלה: שמעון סג"ל בראנדיס, וסופר ונאמן דוד קאפל.

ביום כ"ג תמוז קיבל מבית-הדין של הקהילה ובראשם האב"ד רבי יוסף שטיינהארט תעודה מיוחדת, המעידה על "מוהר"ר חיים אהרן בן הרב החסיד המפורסם כמוהר"ר אברהם גרשון קודבר" שהוא ציר נאמן לקהלה בירושלים, כשהם מזכירים אשר ברשותו כמה וכמה תעודות מאנשי ירושלים משנים קדמוניות שהכסף מאירופה צריך להגיע אך ורק לאשכנזים<sup>14</sup>. תעודה זו שהיתה חרוטה בפנקס פיורדא, מפיצה אור על עמדתו של רח"א, ולכן מן הצורך להעתיק ממנה עיקר דבריו:

בעצם היום הזה בא לפנינו ה"ה הרב המופלא מוהר"ר חיים אהרן נר"ו בן הרב החסיד המפורסם כמוהר"ר אברהם גרשון קודבר זצ"ל, שהוא ציר נאמן לשולחיו אחינו קהל אשכנזים אשר בירושלים. כאשר נתברר לנו מן [ה]פנקסאות אשר בידו וכתב מיוחד בחתימת הגאון ר' נסים חיים ירוחם מווילנא נר"ו אב"ד דק"ק אשכנזים שם, ובחת"י ראשי הקהל והאלופים הדיינים שם מן פ' ויצא שנת תקכ"ו והוא הציע לפנינו כמה פסקי דינים מן גאוני קדמונים מן שנת תנ"ד ותפ"ט... שכל הנדרים ונדבות והוצאות וההקדשות אשר יקדישו עם בני ישראל אשר בכל גלילות פולוניא ואשכנז: [כאן מועתק מתוך פנקסי פפד"מ ומיץ גם הם הכריעו כך] הכל כאשר לכל יהיו לשם הק"ק אשכנזים אשר בירושלים לבד. ואף שבמקצת פס"ד נאמר שקהל ספרדים יתפשרו עם קהל אשכנזים על אופן כיס אחד יהיו לכולם, וחלק כחלק יאכלו מכן הממון אשר יתקבלו מכל המדינות... אמנם הרב מו"ה חיים אהרן הנ"ל צועק ככרוכיא שאין הספרדים נותנים כלום אפילו פרוטה אחת ממה שיוכנס להם מכל המקומות לקהל אשכנזים, וכאשר שמענו כן ראינו בכתב מן חכמי אשכנזים

<sup>13</sup> מח"ס 'פרדס דוד' (זולצבאך תקמ"ו). תלמיד מובהק לבעל 'זכרון יוסף', בהקדמה לספרו תיאר את הרוח הרוממה בשיבה: "נטעתי אהלי אחר ימי חתונתי בק"ק פיורדא עיר ואם בישראל, אשר שמה נאספו כל העדרים להורות להם דרכי א-ל, ומצאתי את שאהבה נפשי לחבר עם גדולי ישראל... עיני כל בית ישראל, חריפים ובקיאים, שבחם מי ימלא...". לימים עלה לכהן כרבה של מדינת ביירוט, כפי שחותם את הקדמת ספרו: הק' דוד ב"ה יואל דישבק חונה בק"ק פיארשדארף ומדינת ברייט יע"א.

<sup>14</sup> שלוחי א"י, שם. בין התעודות בידו: "כתב מיוחד בחתימת הגאון מוהר"ר חיים ירוחם מווילנא אב"ד דק"ק אשכנזים בירושלים".

רעי ומכובדי הרב בנימין שלמה המבורגר בספרו המונומנטלי 'השיבה הרמה בפיורדא' (כרך ב, עמ' 233) מתייחס לגישתו של ר' יוסף שטיינהארט לתנועת החסידות, בתוך דבריו מביא ראייה מתעודה זו ש"אין ספק שמאבקו בחסידות היה נטול נימה אישית, זמן לא רב לפני שכתב בחריפות את ביקורתו על אורחות חייהם, בכך שתמך בעוז במקורות מחייתם, וחתם עבור אסיפת הכספים לחסידים בא"י...". ולאחר מחילה, טעה בכך, רח"א לא היה שליח החסידים, ובכלל עוד לא דרכה כף רגלו של "חסיד" אחד בעיר!

פרשת מטות מסעי תשע"ה

בירושלים משנת תקכ"ו<sup>15</sup>... ובכן אנחנו מאשרים ומחזקים בכל תוקף ועוז את פסקי הגאונים הנ"ל... שמהיום והלאה לא יותן משום נדבות ומקופות מעות א"י יהיה מי שיהיה רק למשולחי אשכנז אשר בירושלים ולא לזולתם משולחי ק"ק ספרדים... ובלי ספק שמאנתו יראו וכן יעשו שאר בתי דינים אשר בערי אשכנז. והחכם יבין מדעתו שכל זה לא נאמר רק במעות 'מחצית השקל' ו'מתנת יד' לקופת א"י סתם, לא במה שנידר ונידב בפירוש ליושבי ק"ק חברון ושאר קבלות ספרדים אשר בא"י.

ולראיה כל הנ"ל באנו עה"ח פה ק"ק פיורדא יום ב' כ"ג תמוז תקלמ"ד לפ"ק.

נאם **הק' יוסף משטיינהרט**, הק' בנימין וואלף פ"פ<sup>16</sup>, יהודה ליב פארן באך, יוסף העס<sup>17</sup>, יהודה ליב מפרידברג<sup>18</sup>, חיים הירש ברלין<sup>19</sup>. תעודה חשובה זו הועתקה בתוך פנקס הייצעפלד בחודש חשון תקל"א בהכוונתו של רח"א<sup>20</sup>.

אם נרצה לתמצת את פסק-הדין נאמר כך: ראשית קבעו ש"מהיום והלאה לא יותן משום נדבות ומקופות מעות א"י, יהיה מי שיהיה, אך למשולחי אשכנזים בירושלים לבד ולא לזולתם משולחי ק"ק ספרדים". תקנה זאת תבוטל רק כשהמשולחים הספרדיים יוכיחו במכתב חתום ע"י ראשי העדה, שהם מסכימים שחלק מהמעות יימסר גם למשולחים הספרדיים.

שנית, חברי העדה מחויבים למסור חלק מהמעות גם לאשכנזים הגרים בערים אחרות בא"י. שלישית, שינויים אלו יחולו רק על מעות "מחצית השקל" ו"מתנת יד" שהכנסותיהם יוכנסו לקופת א"י. אבל הסכומים שנועדו מאז ומתמיד במיוחד לעדות הספרדים, יועברו גם להבא לתעודתם, היינו לשד"רים הספרדיים.

החלטת בית-הדין ביחד עם פרנסי פיורדא אפשרו לרח"א להתחיל במסעו על פני קהילות בוואריה כדי ליישם את עמדתו. במסע ארוך זה, בשנים תק"ל-תקל"א, השיג שלושה הישגים: הצליח לעורר מחדש התעניינות יהודי בוואריה בחיזוק ישוב א"י ולהזכיר להם את קשריהם עם ארץ אבותם. שנית, בא לגבות הסכומים שנצברו מזמן בקופות א"י ללא מבקש. שלישית, ניהל משא ומתן מוצלח עם הפרנסים על הנהגת תקנות חדשות.

מפיורדא המשיך **לבורג-קונשטאט** (עיר בנפת ליכטנפעלס), שם קיבל סך מכובד, שבעים זהובים, משם עבר

<sup>15</sup> לא ידוע לי מסמך משנת תקכ"ו בו מתלוננים העדה על קיפוח, וכנראה שהן מתעודותיו שניתנו לרח"א בשליחותו הראשונה בשנת תקכ"ו (ראה לעיל הע' 4), ולע"ע לא מצאנו זכרם של תעודות אלו.

<sup>16</sup> עליו: אצל הרב ב"ש המבורגר, הישיבה הרמה בפיורדא, בני ברק תש"ע, כרך ב, עמ' 46.

<sup>17</sup> בנעוריו הגיע ר' יוסף לפיורדא ולמד בישיבתה. במרוצת השנים גדל שמו בתורה ויראה, ובעל 'זכרון יוסף' צירפו כדיין בב"ד, עם פטירת ה'זכרון יוסף' בחודש אב תקל"ו, שימש שממלא מקומו בראשות ה'בית דין' עד לבואו של רבי צבי הירש יאנוב, ואז נשא בתואר 'ריש דיינא דק"ק פיורדא'. ייסד בה ישיבה ששמה יצאה למרחקים. בתקל"ח הזמינו אותו ראשי מדינת הסן לבוא ולכהן כרב המדינה, וקיבל את ההזמנה בשמחה, ישב בעיר קאסל ופרש ידיו על כל המדינה, שם כיהן בגאון עד לפטירתו בתקנ"ד. מח"ס 'בן פורת יוסף', שם, עמ' 241-259.

<sup>18</sup> עליו, שם, עמ' 46.

<sup>19</sup> הוא הגאון המפורסם מח"ס 'עצי ארזים'. כבר בשנת תקכ"ד נבחר לדיין העיר, ובד בבד ניהל שם את הישיבה. בשנת תקמ"ג נבחר לאב"ד מגנצא, בשנת תק"ס עבר לכהן בשלוש קהילות המפורסמות אה"ו, שם כיהן לתקופה קצרה עד לפטירתו בתקס"ב, שם, עמ' 53-124.

<sup>20</sup> דוב ברילינג, קהלת היידינגספלד ויחסה לא"י, רבעון ירושלים, ד, עמ' רכה.



פרשת מטות מסעי תשעה

לשכנה אלטן-קונשטאדט, שם הבטיחו הפרנסים שמהיום והלאה הקופות יועברו בכל שנה לקהילת באמברג. משם פנה לעיר בייארסדורף, שהיה מקום מושבו של רבנות מדינת בייירוֹיט הצפונית לפיורדא, ושהינה בירת פראנקוניה העילית. בביירוֹיט ניהל רח"א דו-שיח עם פרנסיה, שיחדשו את ההחלטה משנת תקי"ג שעליה היה חתום רב המדינה שיש למסור מעות אי"י ישירות לעדה בירושלים. רב המדינה, רבי שמשון זעלקי ב"ר זעליג<sup>21</sup> שכיחן אז ברבנות מדינת ביירוֹיט, הצדיק את עמדתו, וביום ז' באב תק"ל חתם ר' שמשון על תקנה שמהיום והלאה כל התרומות יועברו לפיורדא ומשם ישירות לעדה. בתעודה זו ישנו חידוש והוא תאריך מסוים, שאולי נוכל להסיק מכך חידוש מתי התחילו האשכנזים לגרום לוועד בקושטא ל'התנצל'.

וכה התחייב האב"ד רבי שמשון ב"ר זעלקי: "ועל העתיד עלינו לקיים ככתוב בתורת משה ליתן כסף המבואר כפי הפנקס הנעשה בשנת תקי"ג ע"י הרב המנוח מהור"ר משה זצ"ל, ליתן מדי שנה בשנה מה"ט וגם מ"י לעניי אשכנזי שבירושלים ולא נאמרה ונשנית אלא בשביל דבר שנתחדש חדשים מקרוב לשלוח בכל שנה מעות הני"ל לק"ק פיורדא"<sup>22</sup>. מכאן נודע לנו לראשונה שכבר בשנת תקי"ג התקיימו החלטות כאלו בערי אשכנז, ועוד נחזור לכך.

מבייארסדורף שם רח"א את פעמיו לעיר הגדולה באמברג השוכנת אף היא בבאוואריה, וגם כאן קיבל רב העיר רבי יהודה יידל כהן<sup>23</sup> ובית דינו את עמדתו של רח"א, ובכ"ב באב תק"ל רשמו שמעכשיו כל הכנסות 'מחצית השקל' יועברו לפיורדא ומשם ישירות לעדה בירושלים:

איש קדוש עובר אלינו וכו' גלל כן ניתן מאת האלופים קפו"מ דקהלתנו ממעות אי"י ומה שהוסיפו ע"ז סך הכל מאה זה' רייניש לסיועת פרנסת עדת ירושון קהלא קדישא דאשכנזים יצ"ו אשר בירושלים, וספרו לו לעצמו סך עשרה זהו' רייניש ולהשליח אשר אתנו שלושה זהו'... גם נתקן פה קהלתנו בהסכמת האלופים שמהיום הזה ולמעלה יהי' כל פעם המעות 'מחצית השקל' כולו לקופת אי"י חוץ ממעות פורים יהי' לחזן ושמש פה". לסיום מעלים בקשה ש"מהם יראו וכן יעשו שאר קהילות והיישובים אשר במדינה זו, של מעות של אי"י צבורים ומונחים תחת ידם, ימסרו יפה יפה להחכם המופלא מהור"ר חיים אהרן שי' הני"ל. וכל אתר ואתר ישלחו לפה לגבאי דא"י מדי שנה בשנה המעות אי"י אשר יגבו, ומפה ישולח המעות הכסף המתוכן לק"ק פיורדא, ומשם ישלחו המעות לקרתא קדישא דירושלים תוב"ב הני"ל נגד קוויטונג מחכמי הדור דאשכנזים יצ"ו"<sup>24</sup>.

באמברג קיבל רח"א אז מאה זהובים. אחרי השיגו את מבוקשו עבר רח"א למדינת קראפפלד גם היא

<sup>21</sup> רבי שמשון זעלקי ב"ר זעליג ב"ר יהודה, כיהן כרב מדינת ביירוֹיט בין השנים תקכ"ג-תקל"א.

<sup>22</sup> סורא, עמ' 267.

<sup>23</sup> כבר משנת תצ"ד מתנוססת חתימתו על תקנות קהילת באמברג, כאחד מחשובי הקהל, ומשנת תקכ"ח, כרב העיר על מקומו של רבי טעבלי שייאר שעבר למיינץ, ראה דוד קאופמן, פנקס ק"ק במברג, קובץ על יד, ז [ברלין תרנ"ו], עמ' 11, 26-15, 28, 37, 39, 42-44. בשנת תק"מ נבחר לרבנות ווירצבורג, ודחה אותה. בהיותו מכהן במדינת באמברג פנה עם שאלה בהלכות סת"ם לבעל 'זכרון יוסף', והלה השיבו בתארי כבוד מופלאים: "יהודה יודוהו עמים, נזר החכמים, יכהן פאר השלימים, הישרים והתמימים, יהודה יעלה תחלה, לשם ולתהלה, ה"ה אהו' הגאון הגדול, מעוז ומגדול, שר התורה, קולע אל השערה, חריף ובקי, בצדקתו ימלט אי נקי, אב"ד ור"מ... יהודה המכונה יידל כ"ץ...". שו"ת זכרון יוסף, סי' יז-יח. בשו"ת גידולי טהרה, סי' יט הביא פסק הלכה ממנו. נפטר ה' באלול תקמ"ח.

<sup>24</sup> סורא, עמ' 267-268.





פרשת מטות מסעי תשעה

מחוז בבאוואריה, וביום ג' חשון תקל"א קיבל התחייבות ברוח דומה לבמברג ופיורדא, פרנסי הקהילה הבטיחו לו שיגישו בישיבה הבאה של מדינת קראפפלד הצעת תקנה בדבר העברת כספי א"י לפרנסי פיורדא, לעניי העדה בירושלים<sup>25</sup>, ולידיו מסרו שבעים וחמש זהובים.

מקראפפלד עבר למדינת ווירצבורג – בירת פראנקוניה התחתית - שכס רבנותה התמקם באותה תקופה בעיר היידינגספלד [הייצפלד], וסביבה כמאה קהילות ויישובים יהודיים שהיו כפופים למרותה, גם כאן פנה כדרכו אל פרנסי הקהילה בדרישה לתקן תקנה לפי דוגמת יתר הקהילות, והציג לפניו את פנקסו שבו היו רשומות הסכמות הקהילות שעבר כבר. פנייתו עשתה רושם, וביום כ"ה בחשון תקל"א רשמו תקנה לפי דוגמת התקנות הקודמות. בנוסף לכך הבטיחו לר"א להביא את הנושא לפני ישיבת ה"וועד" הבאה של מדינת ווירצבורג, ולדאוג לזה שגם שם תתקבל ההחלטה בהתאם לדרישותיו של רח"א, וכאן קיבל רח"א שבעים זהובים. השפעתו במדינת ווירצבורג היתה מרשימה ביותר, וכל הערים והכפרים במדינה רשמו תקנה זו בתוך פנקסם.

על תקנה זו חתם רבם הנערץ רבי אריה ליב ראפפורט, בנו הגדול של רבי ברוך כהנא-רפפורט אב"ד פיורדא<sup>26</sup>:

פה ק"ק הייצפעלד עבר המשולח הנ"ל ה"ה הרב המופלא חכם חרשים ונבון לחש, כש"ת כמוהר"ר חיים אהרן קויטבר משולח מעה"ק ירושלים תוב"ב, וראינו בידו הפסקים מכל גאוני ארץ שפקודתם ליתן כל מעות א"י רק לקהל אשכנזי אשר בא"י.

בגלל כן מקבלים אנחנו פה קהלתנו עלינו מכאן ולהבא, שלא ליתן ממעות א"י לא לשום משולח מספרדים רק שהמעות אשר יעלו מדי שנה בשנה ממעות א"י, ישלחו להאלופים הקצינים קהל ק"ק פיורדא נגד קוויטונג. וכעת ניתן למשלוח הנ"ל לצרכי קהל אשכנזיים אשר בא"י מקהלתנו לבד ולא שום סיוע מן המדינה סך שבעים זהו רייניש, ולמשולח לו לכבודו שמונה זהו רייניש, ולמשרתו שני זהו רייניש. והיות שהזמן קצר לאסוף את כל הישובים שבמדינה, לכן אי"ה כשיאספו הפרנסים בזמן האסיפה, נראה להשתדל בעל מאמצי כוחנו לגבות הן על העבר וגם לתקן פה קהלתנו ובמדינתנו מחמת 'מחצית השקל' ו'מעות מתנת-יד' ושאר נדרים ונדבות לטובת עניי אשכנזים שבא"י.

ולראיה מהימנא באנו על החתום פה ק"ק הייצפעלד, היום יום ג' כ"ה מרחשון תקל"א לפ"ק.

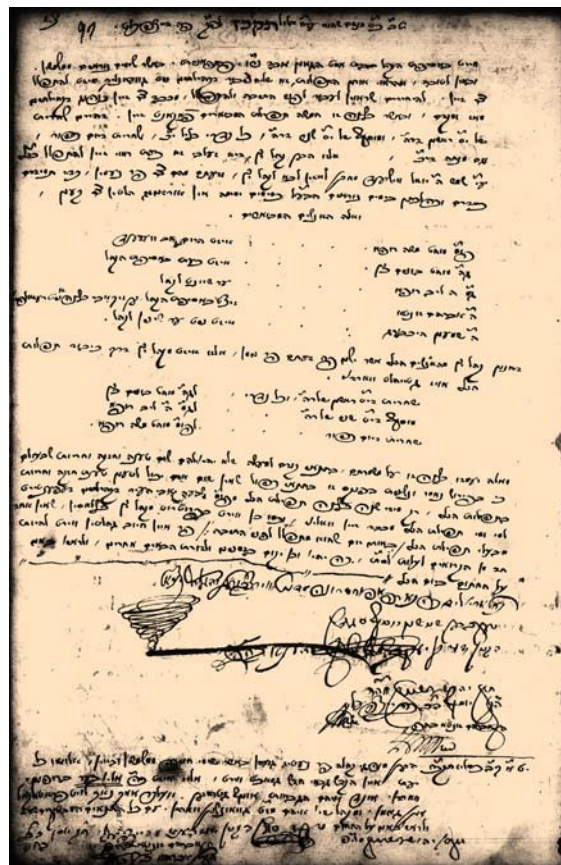
נאם ארי' ליה כהנא רפפורט חונה מדינות ווירצבורג והגליל יע"א [ולאחריו חתומים פרנסי העיר] יעקב בן שמשון יוסף סג"ל, דוד בן יעקב משה מענא, יהודה ליב ב"ר איצק שמלקלדן<sup>27</sup>.

<sup>25</sup> על התקנה חתם לראשונה רב העיר ר' אשר ענזיל. מושב רבנות המדינה היה בכפר בורגרפערפאך, סורא, עמ' 268. לע"ע אין לי עליו פרטים.

<sup>26</sup> נולד בשנת תנ"ג, כהונתו הראשונה היתה כרבה של שנייטון, משם עבר לרבה של מדינת ווירצבורג, בה כיהן עד לפטירתו בשנת תק"מ, עליו:

Geschichte der rabbiner der stadt und des bezirkes Würzburg. / Bearbeitet von Dr. Phil. Herz Bamberger, s.a. Aus seinem nachlass herausgegeben, ergänzt und vervollständigt von seinem bruder rabbiner S. Bamberger, pp 45-47.

<sup>27</sup> סורא, עמ' 270.



כל האגרות שנרשמו בפנקס הייצפלד עבור ר' חיים אהרן - נתלשו מתוך הפנקס, ואינם, כהדגמה לתמונת תעודת אותו ביד - מוצג בזה פסיד אחר מביד של העיר, עם אותן חתימות שחתמו על התעודה עבור רח"א.

**בקיץ תקל"א** אנו עדים על הצלחתו הגדולה של רח"א, שפרנסי קהילת פפד"מ קיימו את הבטחתם, ומעות קהילתם הועברו למיץ, ומשם שוגרו ישירות לירושלים. את זאת אנו למדים מתעודת-קבלה שרשמה עדת האשכנזים בירושלים בחודש סיון תקל"א.

תעודה זו דומה לאותה קבלת מעות אי"י שהגיע מפפד"מ בחודש אייר תקכ"ט<sup>28</sup>, רק הבדל אחד ביניהן, ששמו של רח"א נפקד מתעודה זו, מכאן שכבר לא ביקר בה, אלא יוזמתו כבר זכתה לתמיכה מאחת מהקהילות החשובות באירופה, וצינורות המעות עוברות ישירות לראשי העדה בירושלים:

היות אמת וצדק איך אנחנו ח"מ חכמי ומנהיגי ומשגיחי ק"ק אשכנזים אשר פה עיה"ק ירושלים תובב"א, קבלנו מאת החכם השלם הגביר המרומם רודף צדקה וחסד כמהר"ר יצחק זעליגמאן ווידרשה נ"י סך שני אלפים וארבע מאות וחמישים ליוור מעות צרפת, והם אשר נשלחו לידו יד בקודש מאת אחינו אנשי גאולתינו יחידי סגולה אשר בק"ק פ"פ דמיין יע"א. ותיכף לנטילה, ברכה.

<sup>28</sup> לעיל הע' 8.



פרשת מטות מסעי תשעה

וה' יוסיף להם אלף אלפי פעמים ככה ומאת ה' תהי' משכורתם שלימה. ולהיות המוביל נחוץ לא נתנו לבא בדברות שתי' כדרך כל הארץ ובעזה"י בקרב ימי' נייחד אליהם הדיבור ולמען תהי' לראי' בידו באנו עה"ח, יום ג' ט"ו סיון התקל"א לפ"ק פה עה"ק ירושלם תוב"ב

נסים חיים ירוחם ווילנא

הק' יקר בהרב מהור"ר אברהם גרשון קוטבר ז"ל

יעקב ארי' ליבא"א כמהר"ר מרדכי בצללה"ה<sup>29</sup>.

לאור האמור, ר' חיים אהרן פעל בשיטתיות ובכושר-שכנוע. לא אחטא אם אתאר את מסעו של ר' חיים אהרן כמסע שקצר הצלחה בלתי רגילה כשכבש את רוב מנין ובנין של קהילות אשכנז, וכלשון בית-דינו של פיורדא: "כי כנים דברי הרב ויפה דיבר". ואחרי ראייה מפוכחת לדעתי עשה מהפך בל-ישוער, בשינוי אורחות הובלת המעות ובעיקר האחריות על החייאת וניהול העדה, התחולל שינוי דרסטי מהנהוג זה שנים רבות! יש לקחת בחשבון טיעון נוסף, שהרי הוא לא חידש טענת הקיפוח, הרי מאז הריסת ה'חורבה' בשנת תפ"א חילחלה בקהילות אשכנז תרעומת חבוייה על פרנסי עדה הספרדית, ורח"א הצליח למנף תלונה זו ולהמיר אותה עם שינויו באיסוף הכספים.

ביריעה הבאה נתאר מדוע הצלחתו לא החזיקה זמן רב, והיא גרמה לרעידת-אדמה אצל ראשי העדה הספרדית. בעקבות פסק-דינו החרף של הנוב"י נגד יוזמתו של רח"א, נמס כל מפעלו ויוזמתו קרסה והצלחתו נקפדה.

בברכת שבת שלום, יחיאל גולדהבר

<sup>29</sup> א"ר מלאכי, פרקים בתולדות הישוב הישן, תל אביב תשל"א, עמ' 91-92.